

Качуровський В. В.,
здобувач

Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS OF INTELLECTUAL PROPERTY

У статті розглядаються передумови формування ідеї (концепції) особистих немайнових прав інтелектуальної власності (моральних прав). З'ясовано концептуальні підходи дослідників-вчених до питання ідеї особистих немайнових прав інтелектуальної власності. Автором, з урахуванням різноманітності поглядів на правову природу особистих немайнових прав інтелектуальної власності, виокремлено характерні риси особистих немайнових прав інтелектуальної власності в історичному розрізі їх домінування.

Ключові слова: особисті права, нематеріальні блага, безстроковість, невідчужуваність, особистість.

В статье рассматриваются предпосылки формирования идеи (концепции) личных неимущественных прав интеллектуальной собственности (моральных прав). Выявлены концептуальные подходы исследователей ученых к вопросу идеи личных неимущественных прав интеллектуальной собственности. Автором, с учетом разнообразия взглядов на правовую природу личных неимущественных прав интеллектуальной собственности, выделены характерные черты личных неимущественных прав интеллектуальной собственности в историческом разрезе их доминирования.

Ключевые слова: личные права, нематериальные блага, бессрочность, неотчуждаемость, личность.

The article deals with the preconditions for the formation of the idea (concept) of personal non-property rights of intellectual property (moral rights). The conceptual approaches of researchers-scientists to the issue of the idea of personal non-proprietary intellectual property rights are revealed. The author, taking into account the diversity of views on the legal nature of personal non-property rights of intellectual property, outlines the characteristic features of personal non-proprietary intellectual property rights in the historical context of their domination.

Key words: personal rights, intangible benefits, perpetuity, inalienability, personality.

Концепція особистих немайнових прав інтелектуальної власності в процесі свого розвитку і становлення зміцнювала свої позиції через характерні особливості, які аргументовані проведеними науковими дослідженнями. Тому вже на сучасному етапі вона була визнана та закріплена законодавцем.

Основою для сучасного розуміння особистих немайнових прав інтелектуальної власності стали «особисті права». У сучасній науці цивільного права «особисте право» вживається в різних значеннях. Найчастіше особисті права протиставляють майновим правам. У таких випадках особисті права набувають значення немайнових прав. Саме в цьому контексті йдеться про особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності. Іноді особисті або зобов'язальні права протиставляють речовим правам. У цьому значенні особисті права слід розуміти як синонім майнових зобов'язальних прав.

Французький цивіліст Г. Дернбург (Dernburg) вбачав сутність особистих прав в охороні соціального становища власної особистості. Для Ф. Регельсберґера (Regelsberger) особисті права дуже тісно пов'язані з індивідуальністю їх носія і утворюють сферу особистого життя, яка охороняється правом. Й. Колер (Kohler) визначає особисте право як право на охорону особи в її непорушному прагненні до буття та розвитку, право на визнання людини повноцінною, етичною та духовною особистістю. Шульц-Шеффер (Schulz-Schaeffer) називає особистими правами права, що охороняють особистість

в її фізичному бутті та в задоволенні її загальних потреб, що виникають з існування особистості, оскільки правопорядок визнає ці потреби такими, що мають охоронятися. Де-Бур (De Boor) під особистими правами розумів права, що охороняють особистість від втручання третіх осіб. На думку П. Ельцбахера (Eltzbacher), Лобе (Lobe), особисті права – це права на блага, що не можуть бути відчужені [1, с. 90–92].

У французькій літературі згадані вище особисті права трактуються як «право на індивідуальність», «права, що охороняють особистість людини», «права, що забезпечують самій особистості умови існування та розвитку в соціальному середовищі», «права, які охороняють особистість в собі в її різноманітних проявах», «права, що охороняють від посягань ті переживання, які невідчужувані від моральної особистості» [1, с. 96].

Вся сукупність ідей і думок, відображених у літературі XVIII–XIX ст.ст. проаналізована К.А. Флейшиц, яка, підбиваючи підсумки визначень особистих прав, запропонованих німецькими і французькими вченими, зазначала, що, незважаючи на їх численність, по суті вони зводяться до одного: особисті права покликані охороняти прояви індивідуальних рис, властивостей і схильностей людини, покликані охороняти особистість в її індивідуальних особливостях, в тому, що вирізняє її від інших, що робить індивіда особистістю. Також в термін «особисті права» включаються права, що безпосередньо виражають і охороняють інтереси особистості

як носія індивідуальних рис, здібностей, прагнень [2, с. 98], забезпечують особистості визнання її моральної цінності.

Особливості особистих прав проявляються також у дослідженнях учених радянського періоду, які через політичну ситуацію не мали змоги заглиблюватися у їх вивчення. Термін «особисті права» у зв'язку з тим, що влада СРСР дуже прискіпливо ставилася до цього словосполучення, а його використання визнавалося проявом буржуазного права, рідко використовувався радянськими вченими і тому у значенні згаданого терміну писали про права на немайнові блага. Особливості правової природи зазначеної категорії прав характеризували як невідчужувані від людської особистості, що задовольняють різноманітні культурні потреби, індивідуалізують радянського громадянина і охороняють немайнові інтереси, що випливають з участі громадян у суспільній праці [3, с. 4, 15], суб'єктивні невідчужувані цивільні права, об'єктом яких є особисті нематеріальні блага, пов'язані з особою або результатами її особистої творчої праці, не мають економічної цінності і застосування до них вартісних критеріїв і оцінок не можливо [4, с. 201–202, 208–209], тісно пов'язані з особою носія, невіддільні від неї [5, с. 65], здатні індивідуалізувати громадянина або організацію як носія майнових прав, певним чином характеризують особистість, невіддільні від неї і не можуть бути відчужені на користь іншої особи [6, с. 60–61], характеризують соціально-правове становище особистості в суспільстві, що є найважливішим елементом її статусу, мають духовний зміст, специфічний об'єкт – нематеріальні (духовні) блага [7, с. 20].

Продовжуючи дослідження концепції особистих немайнових прав інтелектуальної власності через призму особистих прав, слід зазначити, що у сучасній юридичній науці наведено аргументи на користь вже виявлених особливостей особистих прав, а також встановлено їх додаткові особливості. Зокрема зазначається, що цінність особистих прав в тому, що вони є відносно самостійними, а гарантії їх реального здійснення визначають статус людини в суспільстві. Під поняттям «особистого немайнового права фізичних осіб» слід розуміти суб'єктивне цивільне право, яке за своїм змістом є тісно та нерозривно пов'язане із особою носієм, не має економічної природи походження та економічного змісту, а також спрямоване на задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб (інтересу) і об'єктом якого є особисте немайнове благо, а у визначених законом випадках й інше нематеріальне благо [8, с. 131]. До особливостей особистих немайнових прав відносять їх нематеріальний характер, спрямованість на виявлення та розвиток індивідуальності, особливий об'єкт особистих прав. Деякі автори стверджують, що особисті немайнові права не можна точно оцінити, для них не характерна оплатність, їх здійснення не супроводжується майновими вимогами, а також неприпустимим є звернення стягнення на об'єкт цих прав.

Узагальнюючи викладені вище погляди вчених щодо загальних особливостей особистих немайнових прав, можна дійти висновку, що вони стали основою для розвитку концепції особистих немайнових прав інтелектуальної власності та продовжують впливати на її законодавче закріплення.

Визнання за автором особистих немайнових прав вважалося правильним способом закріплення твору за автором та захисту його моральних інтересів, у зв'язку з чим необхідність існування моральних прав автора аргументувалась по-різному.

На думку Йоганна-Каспара Блюнчлі, твір як продукт духу належить насамперед самому автору, який створив його не як матеріальну річ, а як продовження своєї особистості. Між автором і його твором існує природний зв'язок, і цей зв'язок має природне право на те, щоб його усі шанували [9, с. 6]. Подібні погляди мав і В. Безелер, котрий стверджував, що авторське право як право особистості може протиставлятися кожному. Ф. Ортольф зазначав, що авторське право становить природний прояв особистості людини, подібний до батьківської влади над дітьми, і впливає з природної свободи. Створення духовного твору є також і юридичним актом, який має право на визнання і його захист з боку держави. Під «особистим» юрист Ф. Ортольф розумів ставлення автора до його духовного твору. На думку Гарейса, який також є захисником особистого авторського права, суб'єкт має право вимагати визнання його індивідуальності з боку всіх оточуючих. На погляд Отто фон Гірке (Gierke), особисті права – це частина особистої сфери, над якою панує творець. Автор вважає авторське право особистим правом, предметом якого є духовний твір – складник особистої сфери. Панування автора над його духовною продукцією може трансформуватися в різноманітні особливі правомочності, які ніколи не стануть майновими правами. Він визначав авторське право як виняткове панування особи над частиною себе самого, що є об'єктом правового регулювання та охороняється від втручання в цю сферу сторонніх осіб. І. Кант вважав, що авторське право є правом утвердження особистості в суспільстві. Такої ж точки зору дотримувалися Йоганн-Каспар Блюнчлі, В. Базелер, Гарейс, Т.О. Данцев та інші німецькі цивілісти [1, с. 90–91, 95–96].

В історії становлення вчення про особисті (моральні) права автора твору їх спочатку характеризували як такі, що виражають і охороняють інтереси особистості автора. Надалі особисті права автора характеризували як права, покликані охороняти інтелектуальну, творчу особистість автора, а також гарантувати високе благо свободи індивідуальної творчості.

Зазначені погляди цивілістів щодо немайнового змісту прав автора історично породили новий напрям науки, що має своїх послідовників і в сучасній юриспруденції. Прихильники цього напряму обґрунтовували особисті немайнові права автора наявністю особистого немайнового, духовного інтересу автора, зв'язком твору з особистістю автора, їх природним характером, відображенням у цих правах особистос-

ті, індивідуальності автора, пануванням автора над собою тощо.

У пізніх дослідженнях правової природи особистих немайнових прав автора твору вчені розглядали в них такі особливості, як невідчужуваність і безстроковість, що охоплюють виняткове право першого опублікування і перевидання твору [1, с. 331], відсутність безпосереднього економічного змісту, невідчужуваність від особистості автора, неможливість відмови від них або їх передачі кому-небудь, відсутність майнового інтересу [10, с. 26–27], властивий їм абсолютний характер, незалежність від використання твору в суспільстві, а також поступки автором права розпорядження цими правами іншим особам [99, с. 63–65], відсутність майнового змісту і неможливість визначення їх майнової вартості, невіддільність від особистості автора, неможливість їх передачі або відмови від них, оскільки вони охороняють його творчий інтерес, пов'язаний з громадською оцінкою твору, а також його особу [11, с. 4, 15], їх суто особистий характер, неможливість отримання економічної вигоди від твору, хоча вони можуть мати для автора велике економічне значення [12, с. 62], забезпечують захист імені ав-

тора, його літературної і художньої репутації, охорону творчих інтересів автора, що пов'язані з його особою та не мають економічної цінності і не підлягають грошовій оцінці [13, с. 25]. Деякі автори згадують також про особисті немайнові права юридичних осіб [14, с. 44].

У новітніх дослідженнях з авторського права дослідники в основному висловлюють солідарність, вказуючи на такі особливості особистих немайнових прав автора твору, як їх абсолютний характер, невідчужуваність і неможливість передачі, безстроковість, протиставлення їх економічним, майновим правам [15; 16; 8; 140]. Водночас зазначають і певні винятки з перерахованих особливостей особистих немайнових прав автора, зокрема, невідчужуваності, неможливості передачі, безстроковості.

Таке різноманіття теоретичних поглядів, що були покладені в основу концепції особистих немайнових прав інтелектуальної власності, дозволило законодавцям різних країн світу виробити і відтворити низку необхідних з точки зору позитивного права особливостей особистих немайнових прав інтелектуальної власності в положеннях відповідних нормативних актів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Флейшиц Е.А. Избранные труды по гражданскому праву: в 2-х т. / Е. А. Флейшиц. М.: Статут, 2015. Т. 1. 512 с.
2. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. М.: Статут, 1998. 352 с.
3. Торкановский Е.П. Личные и имущественные права авторов литературных произведений по советскому праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; Куйбышев. гос. ун-т. Куйбышев, 1953. 16 с.
4. Советское гражданское право: в 2 т.: [учеб. для студ. юрид. ин-тов и фак.] / под ред. О. А. Красавчикова. М.: Высш. шк., 1968–1969. Т. 1. 518 с.
5. Тархов В.А. Советское гражданское право. Саратов, 1978. 230 с.
6. Основы советского гражданского права: [учеб. пособ. для экон. спец. вузов] / Я.А. Куник [и др.]; под ред. Я.А. Куника. М.: Высш. шк., 1986. 382 с.
7. Жакенов В.А. Личные неимущественные права в советском гражданском законодательстве и их социальное значение: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 1984. 200 с.
8. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): [моногр.]; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К.: КНТ, 2008. 626 с.
9. Тагайназаров Ш.Т. Гражданско-правовое регулирование личных неимущественных прав граждан в СССР; отв. ред. В.А. Ойгензихт; АН ТаджССР, Тадж. гос. ун-т им. В.И. Ленина. Душанбе: Дониш, 1990. 213 с.
10. Иоффе О.С. Основы авторского права. Авторское, изобретательское право, право на открытие: [учеб. пособ.]. М.: Знание, 1969. 127 с.
11. Камышев В.Г. Права авторов литературных произведений. М.: Юрид. лит., 1972. 184 с.
12. Веинке В. Авторское право: Регламентация, основы, будущее / Вилли Веинке; [пер. с датск.] / под ред. Б.Д. Панкина. М.: Юрид. лит., 1979. 232 с.
13. Янушкевич И.П. Авторское право в РФ: [учеб. пособ.]. М.: ИНИЦ Роспатента, 2000. 97 с.
14. Чертков В.Л. Авторское право в периодической печати. М.: Юрид. лит., 1989. 143 с.
15. Калятин В.О. Личные неимущественные права автора объекта интеллектуальной деятельности: [учеб. пособ.]. М.: ИНИЦ Роспатента, 2006. 103 с.
16. Особисті немайнові права інтелектуальної власності творців: [моногр.] / НДІ приватного права і підприємництва АПН України; за заг. ред. В.В. Луця. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 256 с.
17. Расулов Б.Р. Личные неимущественные права автора произведения: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; Тадж. нац. ун-т. Душанбе, 2010. 206 с.